

PORSGRUNN KOMMUNE

BREVIK

BYGGESKIKKVEILEDER

VEDLIKEHOLD OG UTBEDRING AV BEVARINGSVERDIG BEBYGGELSE

BREVIK BYGGESKIKKVEILEDER

VEDLIKEHOLD OG UTBEDRING AV BEVARINGSVERDIG BEBYGGELSE

1. opplag 2015

PORSGRUNN KOMMUNE

Innhold

Forord	7
Bygningshistorie i Brevik	9
Innledning	11
Rokokko	15
Empire	19
Sveitser	23
Jugend og nyklassisisme	27
Funkis og moderne tid	29
Bevaring og utbedring	31
Vinduer	35
Ytterdør	41
Utvendig kledning	45
Taktekking	49
Takvindu	51
Piper og beslag	53
Utvendige trapper	55
Utvendig belysning	57
Gjerder og porter	59
Uthus og sjøboder	61
Offentlige planer og lovverk	65
Råd og veiledning	69

BREVIK BYGGESKIKKVEILEDER

VEDLIKEHOLD OG UTBEDRING AV BEVARINGSVERDIG BEBYGGELSE

utgis av Porsgrunn kommune i samarbeid med Brevik Vel, Brevik Historielag og Fortidsminneforeningen i Telemark.

Tekst: Finn Christiansen

Foto: Porsgrunn kommune Byutvikling og Finn Christiansen

Lay-out: Rebekka Bryne

Trykk: Thure Trykk

Papir: Innmat: Multioffset 170 gram. Omslag: Silk 300 gram

Opplag: 3000 stk.

Kildereferanse: Veileder for Flekkefjord sentrum 2011

En by med tradisjoner

På slutten av 1500-tallet begynte den bymessige utviklingen av Brevik. Den rommelige brede viken som i dag er indre havn, ga stedet sitt navn – Brevik.

I 1544 startet den såkalte Hollendertiden. Det var hollendere som seilte hit med sine smakker og koffer (Koffegata) og handlet trelast.

Handelen med hollenderne ble i generasjoner en hovedinntektskilde for Brevik. Det var liv og røre når de hollandske skuter seilte inn i indre havn hvor det ble lastet ombord rundtømmer og tilskårne bjelker.

På 1600-tallet utviklet Brevik seg fra et lite strandsted til en by med aktiv handelsvirksomhet. I 1670 ble Breviks første kirke bygget, i 1680 fikk byen ladestedsrettigheter, i 1689 fikk Brevik eget postkontor, som ca. år 1800 var blant de største i landet, i 1693 fikk Brevik landets første skolestyre hvor almuen var representert. Og for ikke å glemme, i 1622 ble general-admiral Cort Adeler født i Brevik.

Brevik hadde en bybrann i 1761 som la hele sentrum i aske. De fleste av de store flotte bygninger langs havnepartiet, samt Brevik rådhus er ført opp i årene etter denne bybrannen.

I årene etter bybrannen var det ikke bare i sentrum det ble bygget. Størsteparten av den nærliggende bebyggelse ble reist i tiden før 1800. Størrelsen på hus varierte fra det man i dag kaller skipperhus til noe mindre hus for den vanlige arbeiderfamilie, enten man hadde sitt arbeid på land eller på sjøen.

Brevik har ikke bare beholdt sine hus, men også smug og gatemiljø fra tidlig 1800-tall. Brevik har en trehusbebyggelse som er verd å verne for fremtidens generasjoner.

Johnny Sørensen
Brevik Historielag

Vedlikehold og utbedring av bevaringsverdig bebyggelse

Breviks bystruktur har sin opprinnelse på 1600-tallet, men den eldste bebyggelsen stammer fra tiden etter bybrannen i 1761. På 1700- og 1800-tallet var Brevik en av landets viktigste eksporthavner for trelast, en virksomhet som har satt sine spor i et bygningsmiljø preget av ulike stilimpulser fra Europa. Havnen ligger skjermet fra vær og vind midt i byen, et typisk trekk for kystbyene i Norge. På trange arealer langs vannet og bratte skråninger bakenfor skulle det gjøres plass til lasteområder, skipsverft, forretningsgårder og boliger, noe som resulterte i et tett og intimt bygningsmiljø med sjøen som hovedfartsåre. Den nære kontakten mellom byen og vannet er et bærende element i forståelsen av byens opprinnelse og utvikling, og er sentral for bevaring av Breviks identitet.

Det gamle bygningsmiljøet er en kilde til opplevelser av mange slag. Stabile fysiske omgivelser gir trygghet og en følelse av tilhørighet, de gir et perspektiv til vår egen tid og de oppleves ofte som vakre. Samtidig utgjør de en ressurs med økonomiske og bruksmessige verdier, i form av boliger og næringslokaler i daglig bruk. Og det er gjennom bruk vi best kan ta vare på Breviks unike bygningsmiljø.

Formålet med denne veilederen er å vise frem noen av bygningsmiljøets viktige særtrekk, og forhåpentligvis inspirere huseiere og håndverkere til å ta vare på byggeskikken på best mulig måte.

Bygningshistorie i Brevik

Bygningsform og detaljering henger sammen med samfunnsforhold, tilgjengelige byggematerialer og moteretninger. På 1700- og 1800-tallet var Brevik en av landets største eksporthavner, og stilimpulser fra Europa preget byggeskikken i Brevik. Den rikelige tilgangen på trelast tilsier at de aller fleste bygningene er oppført i tre, selv etter to bybranner. Og siden forbildet var steinarkitekturen på kontinentet så utviklet vi en egen byggeskikk der formspråket ble "oversatt" til norske trematerialer. Spor etter dette finner vi i kledningstyper, listverk, hjørnekasser og fargesetting. Og vi finner dem ikke bare på de store bygårdene bygget av et velstående borgerskap, men også på de enkleste husene i utkanten av byen.

I det følgende viser vi noen eksempler av bygninger fra ulike stilperioder i Brevik. De har som fellesnevner at de er oppført i tre, og har en målestokk tilpasset småbyen. Likevel er det vesentlige forskjeller som forteller om endringer i moter, teknologisk utvikling og levestandard i over 250 år.

A B

E

C D

F

G H

Rokokko

Breviks eldste bygninger antas å være i Pilebakken og Hoffmannsgate samt Skipper Sørensens Hus, alle trolig fra første del av 1700-tallet. Mesteparten av dagens bebyggelse i sentrum er reist etter bybrannen i 1761. Hovedstrukturen langs Storgata ble opprettholdt da byen ble bygget opp igjen fordi gamle grunnmurer i stor grad ble gjenbrukt. De nye patrisiergårdene ble bygget i tidens rokokkostil, med Tollboden, Cohegården og Chrystiegården som de mest fornemme. Sistnevnte er flyttet til Norsk Folkemuseum, mens Cohegården siden 1916 har vært rådhus og nå museum.

Typiske trekk for denne stilarten var høye, helvalmede tak, rikt dekorerte inngangspartier, søylemotiv på fasaden og stående kledning med smal, profilert overligger. Bærekonstruksjonen var laftet tømmer, men dette ble dekket til med kledning både ut- og innvendig for å etterligne de europeiske murbygningene. Ofte ble det laget forseggjorte hjørnekasser i treverk som skulle illudere kvaderstein på forbildene. Vinduene var gjerne noe inntrukket i fasaden slik vi ser det på det eldste vinduet på Skipper Sørensens hus og på den restaurerte Cort Adeler.

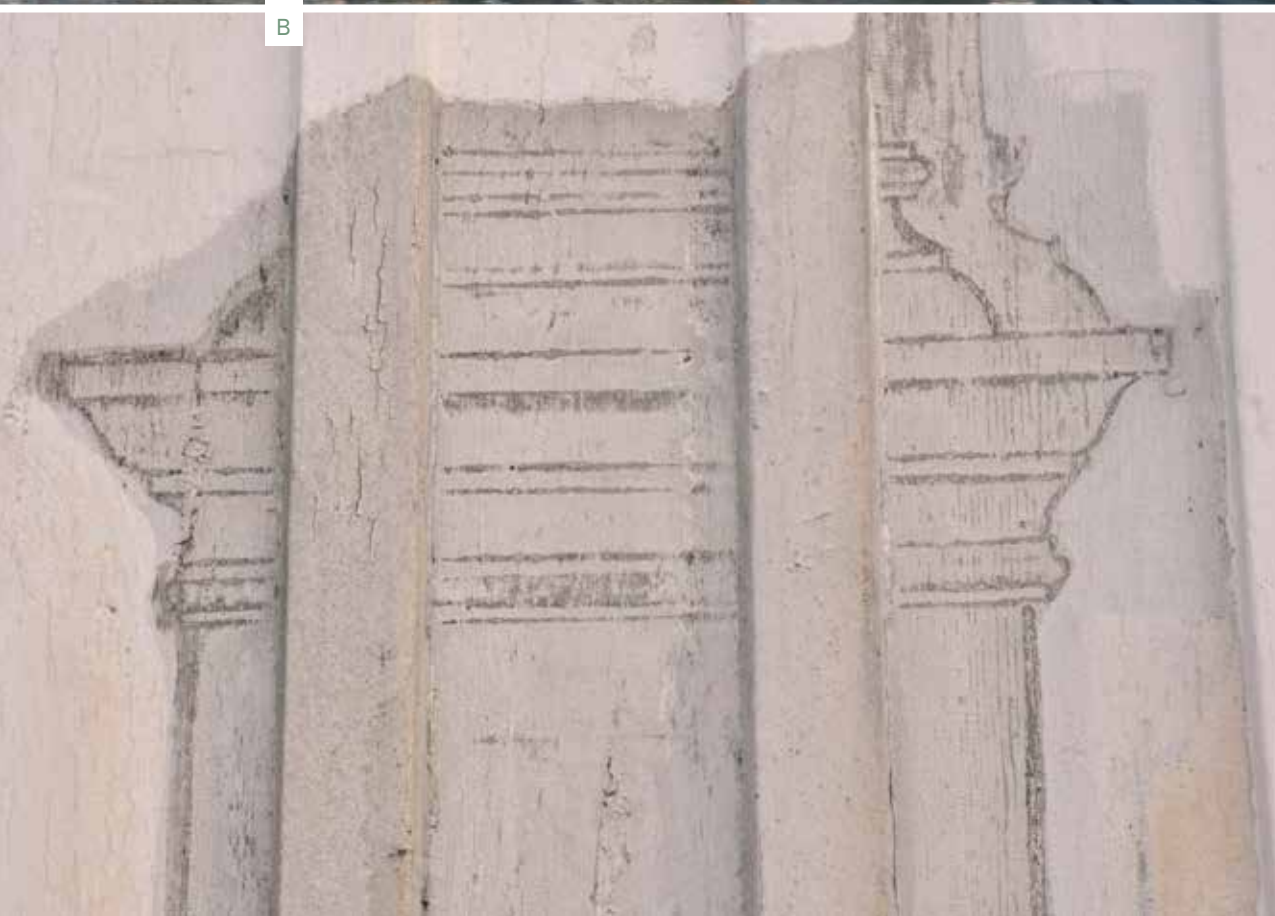
Fasadene på de fleste av husene fra denne tiden er modernisert med nyere vinduer, kledning og dører, men vi finner fremdeles enkelte opprinnelige elementer. På Tollboden er rokokkoportalen fra 1761 bevart over inngangsdøren, og på Skipper Sørensens hus finner vi både opprinnelig kledning, såkalt Brevikspanel, og et vindu med kronglass og stabelhengslar fra samme periode. På Cohegården (Brevik bymuseum) er den opprinnelige hovedinngangen på nordsiden av bygget modernisert rundt 1840 med ny dør og omramming, mens kledningen er original Brevikspanel. Under den hvite malingen er det avdekket syv marmorerte pilastre malt rett på veggen som en illusjon av en forseggjort steinfasade.

- A: Tollboden, Storgata 2, bygget i 1761 og nå fredet
- B: Gammelt vindu i Skipper Sørensens hus, Hoffmannsgate 4, muligens fra før 1761
- C: Sort glassert takstein ble brukt på større bygårder
- D: Lektepanel med staff, såkalt Brevikspanel
- E: Rokokkoportal over inngangsdør på Tollboden, Storgata 2
- F: Birgers hus, Pilebakken 5, en 1700-talls arbeiderbolig
- G: Skipper Sørensens hus, Hoffmannsgate 4, typisk Brevikspanel
- H: Bakgård mot havna

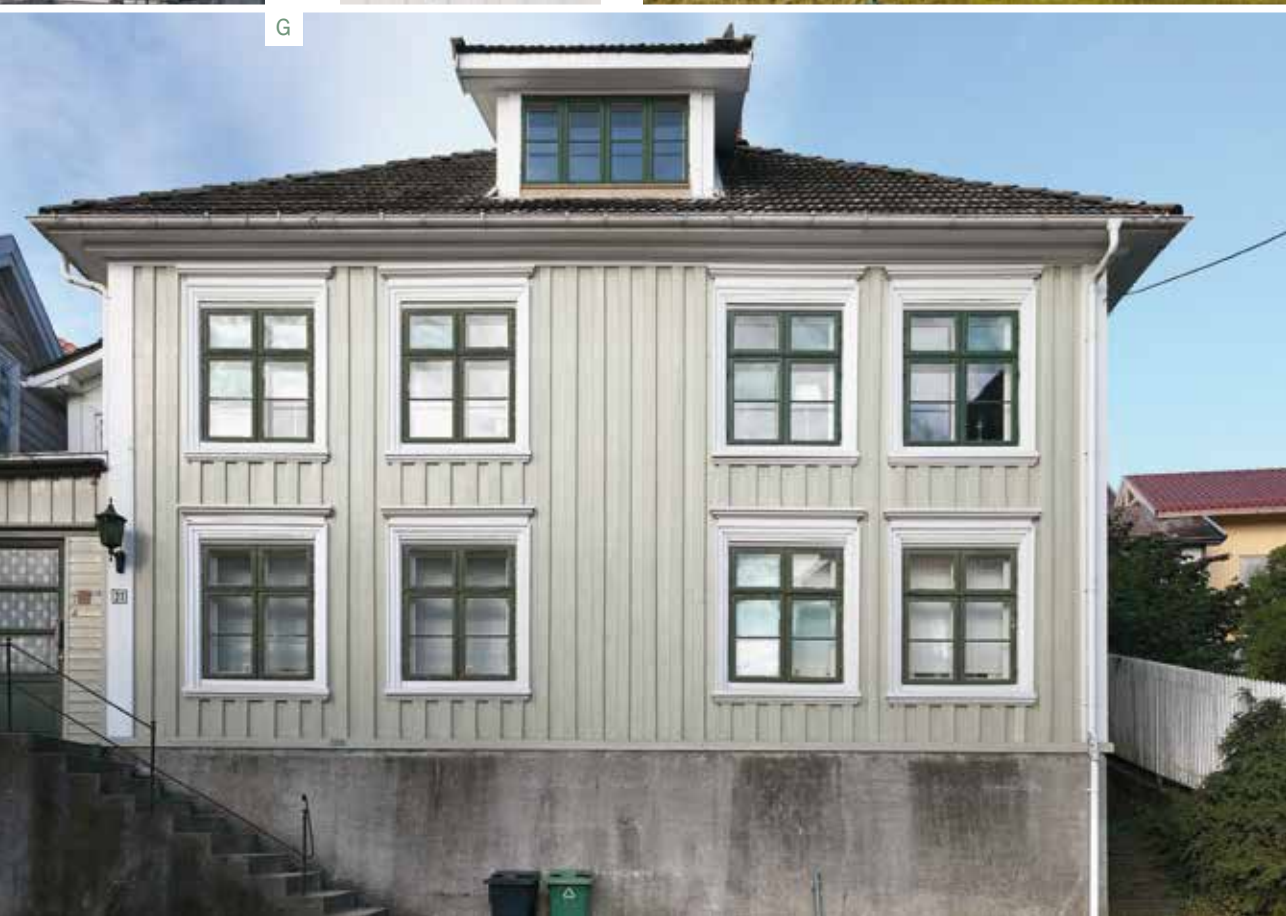

I den andre enden av skalaen finner vi Birgers Hus i Pilebakken 5, Breviks siste arbeiderbolig i sentrum. Det ble trolig bygget før bybrannen og modernisert til dagens sveitserstilutseende på 1890-tallet.

Selv om det med tiden er gjort betydelige forandringer på fasadene så har patrisiergårdene i stor grad beholdt sin hovedform og struktur, og mange av uthusene ned mot vannet stammer også fra 1700-tallet. Ved etablering av brygger og bolverk har landgrunnen spist seg en meter eller to utover i vannet rundt så å si hele havnebassenget, og en god del sjøhus er revet, men likevel er det slett ikke vanskelig å kjenne seg igjen på fotografier tatt mot slutten av 1800-tallet.

- A: Brevik gamle Rådhus, Chrystiegården, Kirkevegen 4, rokokkovinduer og karakteristiske fremskutte sidefløyer
- B: Chrystiegården mot havna.
En av syv marmorere pilastre malt som en imitasjon av et steinbygg
- C: Bakgårdene på havnesiden av Storgata

Empire

Det er noe flytende overganger mellom de ulike stilartene, og det er derfor vanskelig å angi nøyaktige årstall for når den ene stilen avløser den andre. I første del av 1800-tallet ser vi imidlertid en dreining i retning av et enklere og strammere formspråk med symmetriske, rektangulære bygningskropper med halvvalmet eller saltak og små takutstikk. Vinduene var gjerne smårutet med enkelt listverk, mens dørene ofte var 2-fløyet med flere like fyllinger, overlys og en mer forseggjort omramming. Litt utover på 1800-tallet ble det mer vanlig med større vindusglass med bare 3 ruter i hver ramme, en vindustype vi finner på svært mange hus i Brevik. Mot slutten av denne perioden kom krysspøstvinduer der den nederste rammen var delt i to med en tynn sprosse, ofte kalt senempire vinduer.

Trelasthandelen blomstret og handelen med hollenderne nærmet seg en topp i 1850-årene. Det beskrives situasjoner der det kunne ligge opp til 30-40 smakker og 10-12 seilskuter samtidig inne i havna. Det var naturlig at den omfattende kontakten med Europa også fikk følger for det arkitektoniske motebildet i Brevik. Forbildene for byggeskikken var europisk murarkitektur, men nå var det den strammere romerske antikken med klassiske søyler og gavler, geometrisk dekor samt grå, lysegule og brukne hvitfarger som var gjeldende. Fra ca 1850 blir hvit maling billigere å produsere, og da blir det også en mer vanlig husfarge.

- A: Nyoppsatte hjørnekvadre. Skruehull bør kittes før det males
- B: Denne sprosseinndelingen er karakteristisk for Porsgrunnsområdet
- C: "Skipperhus", Blokkhusvegen 12
- D: Empirebygg med vinduer og omramming i sveitserstil
- E: Autentisk senempirevindu
- F: Breviks første rådhus på Grubbehaugen, Skolegata 2, som også har huset telegraf, fengsel og skole
- G: Vinduer i senempirestil i en eldre gård

- A: Inngangsdør med portal mot havna
- B: Empirevindu med original omramming
- C: To klassiske empirehus på Øya
- D: Empiredør med overlys og portal
- E: Halvvalmet tak og "kinavipp" på takskjegget
- F: Hjørnekvadre, en imitasjon av steinarkitektur utført i treverk
- G: Albretsens gård, Storgata 26, med nye vinduer i senempirestil

A

B

C

D

E

F

Sveitser

Sveitserstilen er den første stilretningen som har mellomeuropeisk trehusarkitektur som forbilde. Den kjennetegnes ved større takutspring, vindusformater med større glassruter og maskinhøvlet panel med detaljrik staffasje.

Saltak med bratte vinkler muliggjorde større romhøyde og større vinduer som ga mer lys og luft. Gavlene og de konstruktive leddene som bjelker, sperrer og stolper var fremhevet, og sveitserhuset hadde ofte høy grunnmur. Spir og tårn var ikke uvanlig og mange var utstyrt med altaner og glassverandaer.

Sveitserhusene var ofte malt med en hovedfarge på kledning og kontrastfarger på staffasje og dører og vinduer for å fremheve konstruktive ledd og det dekorative listverket. Jordfarger som oker og jernoksid (rødt) går igjen som kledningsfarge med mørkebrunt eller grønt på dører og staffasje. Mot slutten av perioden var det ikke uvanlig med lysere farger, gjerne hvitt på kledningen.

Det er ikke så mange enkeltbygg fra denne perioden i Brevik, men det er mange eksempler på at sveitserstilen er brukt ved modernisering av eldre hus, primært ved utskifting av vinduer og belistning.

- A: Sveitserstil detaljer på gavlene
- B: Verandaen med rik dekor kom med sveitserstilen
- C: Stor detaljrikdom
- D: Et av Breviks få sveitserhus, Håøybakken 4
- E: Snekkerglede
- F: Empirehus med sveitserstilvinduer og -veranda

A
B
C

D
E

- A: Brannvaktårnet, Brannvaktgata 4, er bygget i sveitserstil
- B: Patrisierhus fra 1761, Storgata 22, ombygget til sveitserstil
- C: Blindvindu med omramming i rokokkostil på gavlen og krysspostvindu med sveitserstil belistning mot Storgata. Sprosseinndeling mangler på blindvindu
- D: Sveitservindu med omramming
- E: Kneker og gjennomhullet konsoll over døren kjennetegner sveitserstilen

Jugend og nyklassisisme

Tidlig på 1900-tallet kom jugendstilen til Norge, og kjennetegnes ved mansardtak med små takutstikk, krysspostvinduer med småruter i de øverste fagene, små gangvinduer med farget glass og bred men enkel belistning. Fargesetting kunne være mørk som sveitserstilen, men også lys og hvitt. Stilen var ikke spesielt utbredt i Brevik, men de få eksemplene ligger sentralt.

Nyklassisismen har klare referanser til empiren med dekorative elementer hentet fra det klassiske formspråket med forbilder fra renessansen. Fasadene er symmetriske og bygningskroppen rektangulær med brede hjørnekasser og pediment motiv på gavler. Smårutede vinduer kommer tilbake, men gjerne i kombinasjon med større glassflater. Direktørboligen på Trosvik er Breviks fremste eksempel på denne stilarten.

- A: Mansardtak på både hovedtak og ark, Bjørkegata 19
- B: Murhus med jugendstil i gavler, Kirkevegen 2
- C: Mansardtak, Kirkevegen 8
- D: Buett overkant og sprosse på glassrute er typiske jugendstiltrekk
- E: Stilriktig vindu. Småruter i øvre del av vinduet kjennetegner jugendstilen
- F: Sprosser i øvre del av vinduet og enkel belistning
- G: Inngangsdør med klassisk portal
- H: Direktørboligen på Trosvik, Strømtangvegen 24

A B

C D

E F

G

Funkis og moderne tid

På 1920-tallet dukker funksjonalismen opp i Norge med flate tak, vinduer uten sprosser og enkelt listverk som en reaksjon mot fortidens stilkopiering. Stilretningen slår ikke rot i Brevik, og vi må helt til slutten av 1930-tallet før det bygges et nytt funksjonalistisk forretningsbygg i Storgata.

I denne perioden ble det lagt ut kommunale tomter på oppsiden av Setrevegen som ble bebygget med enkle halvannen etasjers hus med rundt 45 graders saltak, knappe takutstikk og en rektangulær plan. Dette var representanter for den nye modernismen der funksjonelle planløsninger dikterte husets utseende. Nybygging skjedde ved fortetting rundt Brevik sentrum opp til Åsen og i retning Norcem, men med en løsere struktur preget av større eneboligtomter. Husbanken var en viktig premissgiver i utviklingen av kompakte hus etter krigen, etterhvert avløst av ferdighusprodusentene med sine huskataloger der boliger ble serieprodusert. Hus fra 1970-tallet med helvalmet tak, langstrakte verandaer, store stuevinduer og ulike fasader på hovedetasje og kjeller finnes i tilnærmet identiske varianter over hele Norge.

De senere årene har de eldre stilartene blitt hentet frem ved oppgradering av hus reist i funksjonalistisk stil, slik at hus blir "pyntet" med oppdelte vindusflater og profilert belistning som kan gi inntrykk av at de er eldre enn de faktisk er.

Generelt kan det sies at de nyere boligområdene er anonyme i forhold til den gamle delen av Brevik, og understreker viktigheten av å ta vare på Breviks kulturarv som identitetskapende element.

- A: 1920-talls hus modernisert med vippevinduer med falske sprosser og pynteskorder
- B: Et moderne hus skiller seg ut som et fremmedelement i den gamle bebyggelsen på Øya
- C: Tomannsbolig i maskinlaget lafteplank, senere kledd og tilbygget med garasje
- D: Vippevinduer med sprosserammer og pynteskorder
- E: 1920-talls hus istandsatt i klassisk stil
- F: Teakdør med sidefelt med blyinnfattet glass innbakt i isolerglass
- G: Funksjonalismens mest markante bygg i Brevik, Storgata 14

Bevaring og utbedring

I reguleringsplanen for Brevik med indre havn og deler av Øya presiserer kommunen viktigheten av å ta vare på de små detaljene som gir Brevik sitt særpreg, vakre detaljer som gir gode opplevelser til den som ser dem. Detaljene bevares best gjennom riktig og regelmessig vedlikehold. Utskifting er som regel kostbart og gir ikke nødvendigvis et mer holdbart resultat - nye materialer og bygningsdeler må også vedlikeholdes.

Dersom forfallet har kommet så langt at originale detaljer må skiftes ut er det viktig at erstatningene er nøyaktige kopier - materialvalg, utforming, bearbeiding og fargesetting er alle vesentlige faktorer for å få et vellykket resultat. Dårlige kopier kjennetegnes ved slett materialvalg, manglende profildetaljer og feil bruk av beslag som forflater arkitekturen.

I noen tilfeller der hus er ombygget og endret kan det være ønskelig å tilbakeføre fasadene til et eldre utseende. Et typisk eksempel på dette kan være utskifting av husmorvinduer satt inn på 1980-tallet som ikke harmonerer med huset forøvrig.

I de fleste tilfellene er fasadeendring søknadspliktig, mens vedlikehold og reparasjon ikke er det. Dersom søknaden gjelder en tilbakeføring er det til stor hjelp om det kan fremlegges fotografier eller annen dokumentasjon som viser det tidligere utseendet. Ta kontakt med kommunen hvis du lurer på om det kreves søknad eller om du har spørsmål om valg av løsninger.

A B
C

Vinduer

Vinduene er husets øyne. De er en integrert del av husets stil og er med på å fortelle oss om husets alder, beliggenhet og sosiale tilhørighet. I Brevik er det relativt få hus med originale vinduer i behold, men det er imidlertid i de fleste tilfellene gjort et godt forsøk på å velge riktige vinduer når de ble skiftet.

Er vinduene originale så har de tålt tidens tann langt bedre enn det vi kan forvente av nye vinduer. En god håndverker med erfaring innen restaurering vil fint kunne reparere eventuelle skader på gamle vinduer til en lavere pris enn det et nytt vindu koster ferdig montert.

Gammelt glass reflekterer lyset med et spill som ikke finnes i moderne vindusglass. Dette er et håndlaget produkt der hver rute har sin egen farge og lysbrytning som gir liv til fasaden. Nypusset vil den oppleves som mye blankere enn moderne glass. Dersom det av ulike grunner må settes inn et nytt vindu i et bevaringsverdig hus så er det viktig at dette blir produsert med øye for de gamle detaljene. Tidsriktige hengsler, hjørnebeslag, hasper og stormkroker for hver av stilepokene produseres i Norge og er lett å få tak i. En glasstype som heter Restover anbefales av Riksantikvaren til verneverdige hus, også dette kurant handelsvare.

Vinduene lages på mål for å passe nøyaktig inn i de gamle åpningene, og kan lages lokalt av flere snekkerverksteder. Spesialmål koster ikke noe mer enn standardmål, men tilpasning av vindusåpningen til et større eller mindre vindu kan bli kostbart, så vær nøye med måltakingen. For å få et riktig utseende utvendig benyttes koblede vinduer med Restover glass kittet inn i faste, gjennomgående sprosser i den ytre rammen, og 2-lags energiglass i den indre. På losholtvinduer skal det være en dryppnese utvendig på både bunnkarmen og losholten.

- A: Originalt sveitservindu med omramming inntakt
- B: Original stabelhengsel og gammelt glass
- C: Gammelt og nytt glass side om side

A B
C D

E F

Noen vindusprodusenter har vinduer med hvitmaltet metallsprosser som limes på glasset ut- og innvendig, men disse egner seg ikke til bruk i Brevik. Krysspostvinduer med isolerglass montert med tre- eller aluminiumslister er også en uheldig løsning - utvendig monteres alt glass med kittfals, etter antikvariske prinsipper. Også vindusomrammingen er en del av husets historie, så den gjenbrukes på vinduene så langt det er mulig og suppleres etter behov med nøyaktige kopier.

- A: Originalt empirevindu med innvendig varevindu
- B: Blindvindu malt på veggen og belistet som et ordentlig vindu. Det opprettholder symmetrien på fasaden
- C: Nytt krysspostvindu med god detaljering
- D: Nytt rokokkovindu med klassisk omramming
- E: Originalt rokokkovindu, inntrukket i fasaden
- F: Jernvinduer ble ofte benyttet i murvegger

A B
C D

F G

E

- A: Nytt vindu med termopanglass, og moderne hengsler og glasslister
- B: En kopi av et krysspостvindu avsløres når det åpnes
- C: Nytt termopanvindu med feil forhold mellom høyde og bredde
- D: Glasslister på små isolerglassruter gir for kraftige sprosser og stjeler lys
- E: Nye galvaniserte beslag må males som vinduet
- F: Uten vedlikehold vil kittet tørke ut og falle av, og treverket råtne
- G: Etter antikvariske prinsipper er utvendige stormkroker, moderne hengsler og glasslister i aluminium uheldige. Dryppneser mangler

A B
C D

Ytterdør

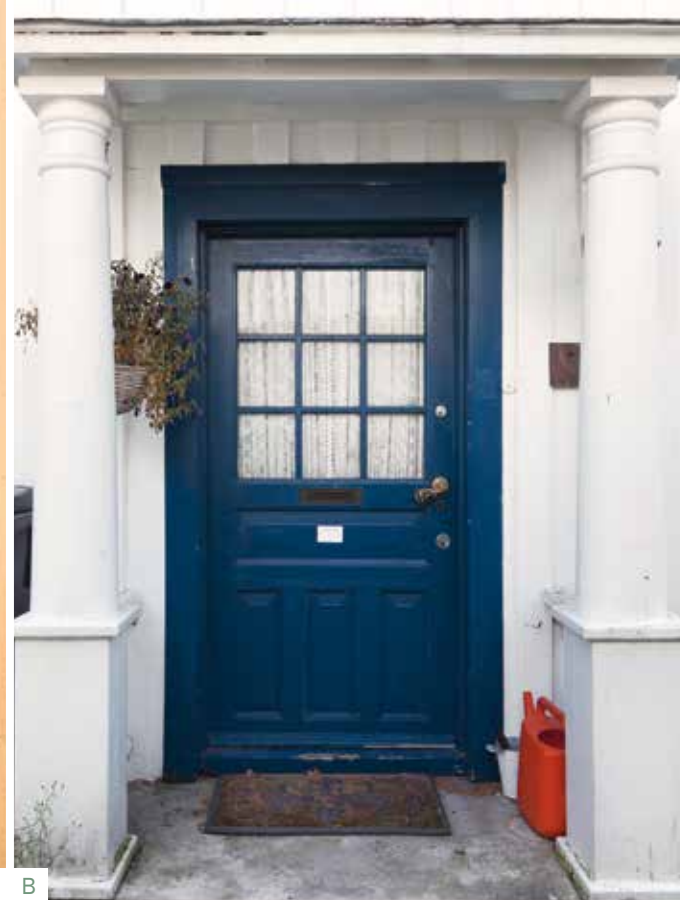
Ytterdøren ønsker besøkende velkommen, og selv på de enkleste husene kan inngangsdøren være påkostet både i utforming og omramming.

En gammel ytterdør kan ofte være lønnsom å reparere, og ettermontering av tetningslister kan hjelpe mot trekk. Dersom dørbladene ikke kan utbedres så bør en ny dør lages som en nøyaktig kopi. Gamle hengsler kan gjerne flyttes over til den nye døren, og likeså dørhåndtaket hvis det er brukbart.

Nye dørblad lages med isolerte fyllinger, og er gjerne noe tykkere for at de ikke skal slå seg. Det bør kun benyttes heltre i produksjon av dørene - trefiberplater (MDF) og kryssfinerplater er erfaringsmessig mindre holdbare. På markedet finnes det mange hengsler og dørhåndtak i gammel stil, og det er flere firmaer som har tatt opp igjen produksjon etter gamle modeller. Tradisjonelt var inngangsdøren som oftest innadslående, noe også den nye bør være. Dørene ble montert innerst i vegglivet slik at dørbladet ble beskyttet mot vær og vind av dype foringer. Dette skaper også et meget karakteristisk utseende som er en av de mange detaljene som gir Brevik sitt særpreg.

Belistningen rundt døren var gjerne mer forseggjort enn på vinduene, og dersom gammelt listverk er tilgjengelig så bør det gjenbrukes. Dørbladene var ofte malt med en kontrastfarge som skilte dem ut fra resten av huset, mens omrammingen innordnet seg i husets fargesetting forøvrig.

- A: Empiredør
- B: Rokkostil
- C: Senempire/Louis Seize
- D: Klassisk empiredør og omramming

A B
C D

E F

- A: Dør i sveitserstil
- B: Klassisk inngangsparti med dør i sveitserstil
- C: Empiredør med overlys
- D: Innadslående empiredør
- E: Funkisdør med karakteristisk farget glass
- F: Ny dør med moderne utforming og detaljering

A B

C D

E F

Utvendig kledning

Hovedregelen ved utbedring av gammel kledning er at mest mulig opprinnelig panel bevares. Kun bord som er skadet av råte eller på annen måte bør skiftes ut, og da med bord som er identisk med det gamle.

For å oppnå god holdbarhet bør trevirket være tettvokst, og gjerne ha en stor andel kjerneved hvis det skal benyttes furu. Det er ikke tradisjon for å benytte trykkimpregnerte materialer på bevaringsverdige bygninger.

Detaljer som er viktige å ta hensyn til er dimensjoner, overflatestruktur og profiler. Om ikke den samme dimensjonen er hylleware så er det enkelt å høvle ned tykkere bord til riktig størrelse, og det blir billigere enn å skifte ut all kledning. Ofte var det ulike bredder på kledningsbordene, og dette gir et helt spesielt liv til fasaden. Gammel kledning med kantprofiler hadde uten unntak en glatthøvlet overflate, og må ikke erstattes med ru kledning som setter et helt annet preg på huset. I mange tilfeller er det profilerte lister oppunder gesimsen, med vakre overganger rundt eller mot hjørnekasser. Hjørnekvadre var et annet typisk trekk fra empirestilen som fortsatt finnes på flere hus i Brevik.

Det er flere snekkerverksteder i distriktet som har et rikholdig utvalg av profiljern, og de kan lage kledningsbord og profillister som trengs ved utskifting eller tilbakeføring.

Skal det monteres ny kledning må den stå tett mot bunnlisten eller sokkelplanken, uten noen form for blikkeslag. Etter monteringen skal alt treverk grunnes og spikerhull kittes før det males med oljemaling for å få det rette utseendet og for å beskytte treverket best mulig mot vær og vind. Fugemasse bør generelt unngås på kledning og belistning siden det ofte fører til råte grunnet innestengt fukt.

- A: Liggende empirekledning
- B: Tømmermannskledning
- C: Stående empirekledning med skrå kant på overligger
- D: Håndhøvlet kledning med skråkant
- E: Uthus med ukantet kledning
- F: Honved og ukantede bord ble gjerne brukt på uthus

A B
C D

F G

H I

Etterisolering

Gamle hus oppleves ofte som kalde og trekkfulle, lite forenlig med dagens krav til komfort innendørs. Kulden holdes ute ved å isolere konstruksjonen, og desidert størst effekt oppnås ved å isolere gulv og tak. Dette påvirker heller ikke husets utseende utvendig.

God tetting med laftevatt rundt vinduer og dører vil stoppe trekken som oppleves som ubehagelig, og innvendig vareindu på enkle vinduer vil redusere kaldraset. Etterisolering av ytterveggene kan gjøres innvendig, men dette stjeler plass fra rommene og kan være uheldig for gamle paneler og listverk. Utvendig isolering vil medføre at all kledning må skiftes, takutspringene reduseres, kledningen kommer langt utenfor grunnmuren og vinduer og dører blir liggende inntrukket i vegglivet. Dermed blir grunnleggende proporsjoner mellom bygningselementene endret og helheten forringes. Mange av Breviks gamle hus har laftede tømmervegger bak kledningen, en konstruksjon som har såpass god isolasjonsevne at etterisolering kan være unødvendig hvis bare trekken blir begrenset.

- A: Det ligger tømmervegger bak kledningen på mange hus i Brevik
- B: Overligger med staff
- C: Hushjørner ble avrundet for å gi plass til kjøretøy
- D: Høvlet tømmermannskledning
- E: Gammel og ny sveitserpanel
- F: Kledning skal stå tett mot sokkelplanken som her
- G: Ru kledning, spalte og beslag er alle fremmedelementer på gamle hus
- H: Når treveggen rettes opp og etterisoleres havner kledningen langt utenfor grunnmuren
- I: Sprekker og flassing avslører at fukt trekker opp i endeveden

Taktekking

Taket blir ofte beskrevet som husets femte fasade, og bakkene i Brevik gjør at takflatene blir mer synlige enn vanlig. Noen tiår tilbake var alle takene i Brevik grå på grunn av sementstøv fra Norcem, men taktekkingen har nå stort sett fått igjen sin opprinnelige farge.

På 1700- og 1800-tallet var alle hus i Brevik tekket med tegltakstein, og på de mest påkostede var det glassert tegl. I mellomkrigstiden kom de første takene med flat sementstein og det kom bølgeblekk på uthus og næringsbygg. I nyere tid har vi fått betongtakstein i ulike former og farger, samt sortmalte metallplater med utseende som takstein.

Når tak skal utbedres kan ofte deler av det gamle tekkingsmaterialet brukes om igjen. Teglstein får over tid et fint fargespill som er med på å gi bygningsmiljøet et alderspreg. Er det ikke nok gammel takstein til hele taket kan det vurderes å samle brukbar stein på den mest synlige takflaten og legge ny takstein på motsatt side. Dersom det skal kjøpes inn ny tegltakstein må leverandøren garantere at den er frostsikker iht. Norsk Standard NS-EN 1304. Et tegltak stiller også krav til kvaliteten på undertaket og lektene, så hør gjerne med fagfolk hvilke materialer som er best egnet.

Ved utbedring av gamle tak er det viktig å velge et tids- og stilmessig riktig materiale, både når det gjelder materialbruk, form og fargebruk. Et skiferetak må ikke byttes ut med moderne betongstein eller shingel med skiferutseende. Enkelkrum tegl må ikke ertstattes med betongstein eller dobbelfalset teknisk tegl, eller for den saks skyld med glassert stein som gir et "finere" uttrykk enn det som er antikvarisk riktig. Sorte metallplater med taksteinsform er også et fremmedelement i Brevik.

Om det skulle være behov for mer omfattende reparasjoner på taket så vær nøye med at takutstikk ikke endres, og at detaljering av vindskier, gesimser og vannbord opprettholdes. Et karakteristisk trekk på flere hus i Brevik er takflater som har en bue ned mot takfoten, ofte betegnet som "kinavipp". Her må vindskier og gesimser følge den samme buen, og som med kledningsbord skal synlige overflater på treverk være glatthøvlet.

Takrenner, takfotbeslag og nedløpsrør skal være av metall, fortrinnsvis sink, som males i samme farge som treverket bakenfor. Plasttakrenner hører ikke hjemme på hus i Brevik.

A B

C D

E

F G

Takvindu

Tradisjonelt har takvinduer vært laget av støpejern formet etter krummingen på taksteinen. Disse ble benyttet for å gi lys til loftsarealer, men er ikke egnet til bruk i oppvarmede rom. Det finnes isolerte takvinduer som kan erstatte støpejernsvinduene, men de har et annet utseende som ikke alltid passer inn i et gammelt miljø. Det er dessuten restriksjoner på bruk av takvinduer i reguleringsplanen, så det er viktig å undersøke med kommunen hva som er tillatt før nye vinduer bestilles. Generelt kan det sies at eventuelle nye takvinduer ikke må være større enn de opprinnelige taklukene.

- A: Glassert teglstein
- B: Frostskader på tegl og rust på galvaniserte beslag
- C: Teknisk tegl, stål renne
- D: Flat sementstein
- E: Skifer til venstre. Takpapp skiferimitasjon til høyre
- F: Taksteinplater
- G: Enkelkrum tegl med fals, stålrenne

A B
C

Piper og beslag

Pipene er et viktig visuell element på mange tak i Brevik. De er tradisjonelt bygget med teglstein som kunne stå ubehandlet eller pusset. Nyere elementpiper har tilnærmet samme utvendig mål som en tradisjonell halvsteinspipe, og vil få et akseptabelt utseende hvis de pusses. Det kan med fordel mures en krans på toppen av pipa før den pusses. Det er viktig at pipene ikke kles inn med heldekkende beslag.

Tetningsbeslag der pipen går gjennom takflaten bør utføres med sink, og det samme gjelder for beslag i gradrenner og rundt luftehatter ol.

D E

- A: Teglpiper med ku nederst og krans øverst
- B: Pyramidehatt på pipe med ku og krans
- C: Pusset teglpiper
- D: Beslått pipe med krans
- E: Helbeslått pipe i moderne stil

A B
C

Utvendige trapper

Det er ikke bare inngangsdøren som ønsker velkommen, det er også hele inngangspartiet som ofte består av både trapp og blomsterbed.

En del av Breviks hus ble løftet litt opp fra bakken med en grunnmur eller kjeller, og da blir det nødvendig med en trapp for å komme opp til hoveddøren fra gatenivå. Trappene finnes i ulike utgaver og med karakteristiske rekkverk som danner en arkitektonisk helhet med huset.

Selve trappeløpet finnes i murte utgaver bygget opp med stein som ble pusset, mens det enkelte steder er trinn av hugget stein. En mer spesiell variant som det er flere av i Brevik er tretrapper, der hele trappen er bygget opp med trinn av tykk plank og der hele trappereposet er kledd inn med høvlede bord.

På bymuseet er trappen mot havna utstyrt med rikt detaljerte støpejernbalustre med en håndlist av tre på toppen. Mer vanlig på trappene i Brevik er enkle smijernsrekkverk bestående av to vannrette stenger som er tredd gjennom smidde hull i jernstolper. Disse avsluttes gjerne med en krøll som er forskjellig på hver trapp og som fremstår som et stykke kunsthåndverk. Enkelte trapper har rekkverk bygget i treverk med fine detaljer på meglene.

Rekkverk av jern er alltid sortmalt, mens de som er bygget i tre er malt med farger tilpasset tretrappen eller huset.

- A: Murtrapp med smijernsrekkverk
- B: Tretrapp med rekkverk av tre
- C: Malt tretrapp med balustre av støpejern

A B

C

D

Utvendig belysning

Utelamper med elektriske lys kom først et stykke ut på 1900-tallet. Før det var det gjerne parafinlamper som ble brukt i gatelykter, og det er ofte disse som blir sett på som forbilde for mange av utelampene som produseres til bruk på husveggen idag. Med en moderne sparepære vil disse gi et mye sterkere lys enn lampetypen opprinnelig hadde, og de kan virke direkte blendende.

Det kan i noen tilfeller være riktigere å velge en moderne lysarmatur på et gammelt hus, under forutsetning av at den ikke gjør for mye av seg. Andre ganger kan det være en bedre løsning å velge svært enkle armaturer av type "fjøs lampe" som vi finner helt tilbake til de første elektriske lysene kom. Disse har gjerne glasskuper som minner om syltetøyglass med en spiss bunn, og fås med rettvinklet eller buet arm. Som lyskilde bør det benyttes pærer utformet som tradisjonell lyspære med klart glass og glødetråd som idag finnes i halogen utgaver med lavt strømforbruk.

Bildene viser noen eksempler på lamper som finnes i Brevik og som fungerer brukbart der de står. Det viktigste er å finne en armatur som harmonerer med omgivelsene og som gir tilstrekkelig lys uten å være til sjenanse.

- A: Smijernslampe
- B: Kobberlykt på støpejernsøyle
- C: Gammel svanehalsslampe
- D: Forseggjort svanehalsslampe

Gjerder og porter

I sentrum av Brevik ligger bygårdene helt inntil fortauskanten, og det er bare trange smyg mellom dem. Her har det tradisjonelt enten vært helt åpent, eller tette plankegjerder eller porter som skilte privat areal fra det offentlige rommet. I boligområdene har det vært mest vanlig med stakittgjerder mot den offentlige siden av eiendommen. Høyde og utforming av stakittene varierer, med ulike dimensjoner og spisser. Portene skiller seg ofte litt ut fra gjerdet forøvrig med buet overkant og portstolper. Ved inngangen til private gårdsrom er det en rekke mer forseggjorte porter som beriker bygningsmiljøet.

Tette plankegjerder har som regel stående panel avsluttet med et skråstilt bord som "tak" på toppen. Enkelte steder er det smijernsrekkeverk med en enkel utforming bestående av stolper med hull for vannrette stenger i to høyder.

Stakittgjerder er som regel hvitmalte, mens smijerns sortmalt. Tette plankegjerder kan følge veggfargen på huset de hører til.

Ved utbedring av gjerder er hovedregelen som ellers at det eksisterende gjerdet kopieres. Flettverksgjerder og plastbelagt metall er ikke egnet for det bevaringsverdige miljøet i Brevik.

Uthus og sjøboder

Det var fra gammelt av vanlig at alle boligeiendommer hadde minst ett uthus, ofte flere. Disse ga plass til stall, utedo, bryggerhus, vedskjul, redskap og vogner og mye annet. De var i en del tilfeller også verksted for håndverkere.

I Brevik var det i tillegg sjøboder på de fleste eiendommene med strandlinje. Disse kunne variere i størrelse, og ble som oftest benyttet til næringsvirksomhet knyttet til sjøfarten - det var verksteder, seilmakerloft, repslagere og lagringsplass for utstyr. Enkelte var båthus som det gikk an å kjøre mindre båter inn i.

Mange av uthusene er revet eller ominnredet til boligfunksjoner, noe som gjør det desto viktigere å ta vare på de få uthusene som fremdeles finnes. Det var ikke uvanlig at uthusene sto med ubehandlede trevegger fordi dette var billigst. Hvis de først var malt så var det stort sett med den billigste malingstypen, en komposisjonsmaling med jernoksyd som fargepigment som ga den karakteristiske rødfargen. På de trange tomtene i Brevik var uthusene med på å danne intime bakgårdsrom som var skjermet fra omverdenen. Det finnes flere slike idag i det gamle sentrumsområdet, og det er her vi også finner noen av de mest autentiske bygningselementene.

Når den tradisjonelle funksjonen for et uthus opphører er det viktig at det ikke blir stående til forfalls, men at det tilpasses til nye funksjoner innenfor bygningens ytre rammer. Uten uthusene vil Brevik miste noe av sitt særpreg, så det er viktig at disse bygningene bevares med sin målestokk, fargesetting og utvendig materialbruk mest mulig intakt. Det må vises spesiell varsomhet ved montering av nye vinduer og dører slik at disse ikke forringer uthuskarakteren.

Langs Storgata er mange sjøboder bevart og med sin plassering godt synlig fra sjøsiden er de med på å understreke Breviks røtter som sjøfartsby. I dag har fritidsbåter erstattet de gamle handelsskipene, men mye av bygningsmiljøet med tilknytning til vannet er intakt og bør være premissgjiver for fremtidig utvikling av båtplasser og annen næringsmessig utnyttning av den gamle hovedfartsåren gjennom Brevik. På samme måte som med uthusene bør sjøbodskarakteren bevares komplett med gamle skjevheter og setninger, med åpninger diktret av bruksfunksjon fremfor utsikt, med materialbruk som gjenspeiler den opprinnelige byggeskikken.

A

B

A: Bakgård i Storgata 21
B: Sjøboder på havnesiden av Storgata

Offentlige planer og lovverk

Det er en rekke offentlige planer som regulerer bygningsmessige forhold i Brevik. Ta kontakt med Servicekontoret i Porsgrunn kommune for å få oppdatert informasjon om gjeldende planer og regelverk. Det er for tiden 19 gjeldende reguleringsplaner i Brevik, og områder som ikke inngår i disse omfattes av kommuneplanens arealdel.

Informasjon om planene og den enkelte eiendom er tilgjengelig i kartportalen www.grenlandskart.no. Ved å klikke på Porsgrunns byvåpen under overskriften "Forenklet kartløsning" får du opp et kart over kommunen. Her kan du søke på din adresse eller direkte på kartet, og hente opp både kommuneplan og eventuell reguleringsplan for din eiendom. Det er viktig å sette seg grundig inn i gjeldende reguleringsplan med bestemmelser som gir føringer for hva som er og hva som ikke er tillatt på din eiendom.

Riksantikvaren har utarbeidet en oversikt over byer og tettsteder i Norge med kulturmiljøer som har nasjonal interesse. Oversikten kalles NB!-registeret, og det omfatter områder hvor det må vises særlige hensyn i forbindelse med videre forvaltning og utvikling. Det innebærer ikke formelt vern at et kulturmiljø er med i NB!-registeret, men det gir et grunnlag for angivelse av nye hensynsoner iht. plan- og bygningsloven. Brevik sentrum og Øya inngår i NB!-registeret og defineres dermed som kulturmiljøer av nasjonal interesse. Nærmere opplysninger finnes på Riksantikvarens hjemmesider www.ra.no.

En fredning er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/ endringer som går utover vanlig vedlikehold må godkjennes av kulturminnemyndighetene. En fredet bygning kan være fredet både inn- og utvendig. Dette gjelder bl.a. tak, vegger, kledning, listverk, gerikter, dører og vinduer. Fast inventar (skap, ovner m.v.) omfattes av fredningen. Større løst inventar kan medtas i særlige tilfelle. Det er kulturminneloven som benyttes for å frede byggverk og kulturmiljøer, og den forvaltes av riksantikvaren og kulturminneavdelingen i fylkeskommunen.

Følgende bygninger er fredet i Brevik:

Brevik gamle Rådhus 81/115 Kirkevegen 4

Tollboden 80/1 Storgata 2

80/57 Storgata 23

Brevik jernbanestasjon 83/199 Strømtangvegen 11

I kulturminnelovens § 25 står det dessuten at:

Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.

En bygning kan også bli vernet gjennom plan- og bygningsloven ved regulering til bevaringsformål slik vi ser det flere steder i Brevik. Reguleringsbestemmelsene i planen gir retningslinjer for hvordan søknadspiktige tiltak skal håndteres av myndighetene. Det er kommunen som fatter vedtak etter plan- og bygningsloven, men ofte hentes det råd fra antikvarisk myndighet som da blir retningsgivende for kommunens håndtering av saken.

Plan- og bygningsloven (pbl) har også paragrafer som kan anvendes dersom eiendommen hverken er fredet eller regulert til bevaring:

§ 29-2. Visuelle kvaliteter

Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering.

§ 31-1. Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk
Ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart. § 29-2 gjelder tilsvarende.

§ 31-2. Tiltak på eksisterende byggverk

Tiltak på eksisterende byggverk skal prosjekteres og utføres i samsvar med bestemmelser gitt i eller i medhold av loven. På byggverk som er, eller brukes, i strid med senere vedtatt plan, kan hovedombygging, tilbygging, påbygging, underbygging, bruksendring eller vesentlig utvidelse eller endring av tidligere drift bare tillates når det er i samsvar med planen.

Normalt benyttes disse paragrafene bare til å regulere bygningenes eksteriør, der utseendet har betydning for hele miljøet og dermed angår flere enn bare eieren.

Råd og veiledning

Både kommunen og fylkeskommunen kan gi råd og veiledning om fremgangsmåte ved utbedring og bevaring. Det er også mye kompetanse blant flere lokale byggmestere og arkitekter som har spesialisert seg på gamle bygninger og bygningsmiljøer i Grenland. Ofte vil de kunne gi tips om hvor man kan få tak i bygningsdeler, listverk, gamle takstein, riktige malingstyper osv., samt ha kunnskap om produsenter som leverer bygningskomponenter som eger seg i Brevik.

Det er mye nyttig informasjon å finne på internett, men følgende skriftlige kilder anbefales spesielt:

- “Gamle trehus” av Drange, Aanensen og Brønne (www.gyldendal.no)
- “Gode råd om...” En serie med hefter som omhandler utbedring av ulike bygningsdeler mm, utgitt av Fortidsminneforeningen (www.fortidsminneforeningen.no)
- Riksantikvarens informasjonsark og veiledningsbrosjyrer (www.ra.no)
- Byggforskserien - utgitt av Sintef (www.sintef.no)

Norsk kulturminnefond kan etter søknad gi tilskudd til arbeider på bevaringsverdige hus (www.kulturminnefondet.no)

Porsgrunn kommune

Postboks 128,
3901 Porsgrunn

Tlf.: 35 54 70 00

E-post: postmottak@porsgrunn.kommune.no

www.porsgrunn.kommune.no

